د خوشحال خان خټک په شاعرۍ کښې د جمالياتو افاقي رنګونه

Universal Aesthetics in the poetry of Khushal Khan Khattak

Dr. Sajid Ali*

Khushal Khan khattak is the classical Poet of pashto language. His was Versatile personality. He wrote on the every aspect of human life. He also wrote on humans aesthetic . He was the first pashto poet that wrote on beauty that's human and nature as well as his poetry. We see that he is the man of aesthetic Sense. He stated the female beauty. He stated the female beauty in his poetry very boldly. He was brave ambitious and sensitive man. In this essay I have thrown light on the universal aesthetic of the great khushal Khan khattak

Keyword: Sajid,خوشحال poetry, Khattak

حسن څۀ دے؟، دا موضوعي دے که معروضي ؟ د دې اطلاق په کومه پېمانه کېږي ؟ هغه سوالونه دي چې د صدو صدو راهسې پرې بحث روان دے. خو ولې کله چې مونږ د بنيادي جبلتونو مشاهده کوو نو دا خبره په ډاګه کېږي چې هر ژوندے څيز په يو نۀ يو حواله د خوبنۍ او ناخوبنۍ اظهار کوي دغسې د ژوند د پاره د خوبنۍ او نا خوبنۍ دغه احساس په هر ژوندي څيز کښې موجود دے. ځکه چې د حسن تعريف او تشريح يا د دې پېمانه معلومول په احساس اړانه لري او احساس په د ژوندو شيانو د داخل کېفيت دے کوم چې اصل حالت کښې نه شي بيانېدې. ځناور د خپلې خوښۍ او ناخوښۍ اظهار د خپلو جذباتو په ذريعه لکه د اواز يا بله کومه ذريعه باندې ښرګندوي انسانان هم د دغه جذباتو نه د قياس په توګه باندې نتايج اخذ کوي. کله چې مونږ د جمالياتو غوره او کوټلے تعاريف کوو هغه به څۀ دا ډول وي چې هر هغه څۀ چې انسان ته ښه احساس ورکړي ښکلا ده او هر هغه

* PhD in Pashto from University of Peshawar

ځۀ چې انسان ته خراب، یا ناسم او بد احساس ورکړي د ښکلا ضد بدرنګي ده.

ورستو د ډېرو څېړنو نه پس جماليات په باقاعده ډول يوه څانګه وګرځېده چې دلته ئي پېژندنه وړاندې کوو. د جمال په اصل کښې په عربي ژبه کښې اوښ ته هم وئيل شي او ښۀ مشاده يعني شکل ته هم په دغه وجه باندې د جمال لفظ د مشادې يعني د مخ د رغونې د پاره استعمال شوے دے خو په خاص توګه د ښکلي مخ د پاره دغه اصطلاح استعمال شوې ده. په دې حقله قاضي جمال حسېن ليکي:

"مغرب میں بھی Aesthetics کی اصطلاح بہت بعد میں وضع ہوئی۔ جرمن مفکر بام گارٹن پہلا شخص تھا جس نے 1750ء میں اپنے مقالے میں Aesthetics کا لفظ ایک مخصوص شعبہ علم کے لیے استعمال کیا۔ بام گارٹن نے اپنی تحقیقی مقالہ 1735ء میں لکھا تھا جو Aesthics کے عنوان سے 1750ء میں شایع ہوا۔ گویے امغرب میں بھی جمالیات کو 1750ء میں پہلی بار علم کے ایک مستقل اور علاحدہ شعبے کی حیثیت سے تسلیم کیا گیا۔ اور رفتہ رفتہ اس علم کے مباحث اور اس کے موضوع اور دایرہ کار زیادہ واضح اور متعین ہوتا گیا۔"[1]

په مغرب کښې د استېتکس اصطلاح ډېره ورستو وضع شوې ده. جرمن مفکر بام ګارټن وړومبے سړے ؤ چا چې په ۱۷۵۰ء کښې په خپله مقاله کښې د استېتکس لفظ د محصوص علمي څانګې د پاره غوره کړو. بام ګارټن دغه تحيقيقي مقاله په ۱۷۳۵ء کښې ليکلې وه کومه چې ورستو په ۱۷۵۰ء کښې چا شوې ده. لکه چې په مغرب کښې هم د جمالياتو ته په ۱۷۵۰ء کښې په اول ځل جمالياتو ته د علم د يوې مستقلې څانګې حېثيت ورکړې شو. ورستو په مزه مزه د دې علم په بحثونو او موضوع کښې زيات فراخوالے متعين کړې شو.

خو داسې نۀ ده چې ګنې په دنيا کښې اول ځل جماليات متعارف کړې شول بلکې جماليات خو د کايناتو سره سم په تخليق کښې راغلي دي ځکه چې خدا ے پاک هم وائي چې:

"مونږه په زمکه کښې هر څيز ښکلے او مووزون پېدا کړےدے" ځکه د کائناتو د تخليق په اربونو کلونه کېږي دغسې جماليات هم دغه هومره کلونه به لري خو ولې کله چې انساني شعور وخت په وخت ارتقا کړې ده او په ځان کښې ئي تجسس راپېدا کړے دے او د تجسس سره سوالونه پېدا شوي دي نو فلسفه په وجود کښې راغلې ده. فلسفې چې په ځان

کښې بلها سوالونه پېدا کول یو سوال ئي په کښې دا هم پېدا کړے دے چې حسن څۀ شے دے ؟ د دغې سوال سره سم دومره بحثونه شوي دي چې په سوونو یا زرګونو کلونه ئې اړولي دي او اخر دغه حسن د یو بنیادي علمي څانګې په توګه د Aesthics په توګه باندې ګرځېدلې ده. مشرقي ادبیاتو کښې هم په کلاسیک کښې د جمال لفظ کوم چې خوشحال خان خټک هم د ښکلي مخ په توګه باندې بار بار استعمال کړےدے موجود و. یعنې پښتو ته دغه لفظ د فارسۍ له لارې د عربۍ نه راغلے دے. خو په شلمه صدۍ کښې دغه د Aesthic اصطلاح ته د جمالیاتو اصطلاح په اردو ادب کښې ورکړې شوې ده. دغه اصطلاح په اردو کښې هم د لیټریچر له وجې د جمالیاتو د پاره غوره کړې شوې ده. یعنې په فن پاره کښې د ښکلا لټولو د پاره چې کوم مکتب فکر مخې ته راغلل هغوي هم دغه د Aesthic څانګې ته د جمالیاتو اصطلاح ورکړه. په پښتو ادب کښې په کوزه پښتونخوا کښې دغه جمالیات د اردو له لارې خپل کړې شو. خو ولې په بره پښتونخوا کښې ورته په باقاعده توګه په پښتو کښې د "ښکلا پوهنې" اصطلاح ورکړې شوې ده. دلته دا خبره هم باید اقرار شي چې کۀ د Aesthic، جمالیات او ښکلاپوهنه اصطلاحات کۀ په صحیح معنو کښې د Beauty د څېړلو، پېژندلو او ایکسپلور کولو د پاره پېمانه وي نو په دې درې واړو اصطلاحاتو کښې د پښتو خپله اصطلاح ښکلا پوهنه د دغه دواړو نه غوره اصطلاح ګرځي اګر چې زما د جمالیاتو اصطلاح راوړل دلته څنې اکېډیمک مجبورۍ دي ګنې کۀ زما د اقرار خبره وي زۀ د جمالیاتو په نسبت ښکلاپوهنې ته ترجیح ورکومه.

په جمالیاتو باندې به خامخاد نړۍ په زاړۀ تهذیبونو کښې په شعوري ډول کار شوے وي. څکه چې د مصر په محلونو کښې ګلکارۍ او په دېوالون نقشې ، د ګندهاره په خاوره د بدها د هر عمل ترشلي شوې د کاڼي لوئې او وړې مجسمې، په غارونو کښې په عبادت خانو کښې ګلکاري او د دیوتاګانو د پاره د هغوي خیالي راجوړ عکسونه د دې خبرې دلیل دے چې انسان د فن سره او بیا په فن کښې د ښکلا ډېر د مخکښې نه قایله دے .او بیا که مونږه د رګ وېد او اوستاغوندې زاړۀ مقدس کتابونه ولولو نو په کښې د خدا ے پاک د ښکلا ټولې نخښې یادې شوي دي د هغۀ د کایناتو ښکلاګانې بیان شوي دي. دغسې کلتورونه هم چې کله په وجود کښې راتلل نو د کاڼي او د اوسپنې دریافت او د دې

نه داسې اوزارونه جوړول چې هغهٔ د ښکلا سره منسوب وي د انسان د جمالیاتي ذوق د ارتقا ستره نمونه ده۔ د لیک په وجود کښې راتلل ډېر ورستو شوي دي ځکه چې تلفظ ډېر ورستو ایجاد شوے دے خو نقشونه سازول یعنې نقالي ډېر زوړ عمل دے دغه رنګ لیک مېنځ ته راتلل هم د جمالیاتي ذوق له مخه شوي دي۔د زنانو کالي پتري اچول هر څهٔ کهٔ د غلامانه دور نه شروع شوي دي خو بنیادي مقصد ئې هم دغه ؤ چې د مالک ښځو دې داسې د کاڼو اوزار په وجود وي چې هغه د هغې قبیلوي پېژندګلو وي او ورستو دغه کالي د ښکلا علامت ګرځېدلې دي۔په دې حواله ولډیورنټ لیکي:

"ایک وقت میں کئی عورتیں ایک مرد کی جاگیر سمجھی جاتی تھی جس طرح مالک اپنے پالتو جانوروں کے پندے میں خوبصورت چیزیں باندھتا ہے اسی طرح عورتیں بھی زیورات پہنتی تھی جو اج بھی ایتھوپیا کے کئی قبایل میں رواج کی طرح پایی جاتی ہے۔ " [2]

په یو وخت به څو ښځې د یو سړي جاګیر ګڼلے کېدو څهٔ رنګ چې یو مالک خپل ساتلي شوي څاروو ته په غاړه کښې مختلفو څیزونه د ښکلا د پاره اچوي هم دغسې به ښځو هم کالي اچول کوم چې نن هم د ایتوپیا په ځنې قبایلو کښې عام رواج دے۔

د پورته اقتباس نه یو خوا کهٔ د زنانو د کالو اچولو تاریخي تناظر مخې ته راځي نو بل خوا د انسان د جمالیاتي ذوق ارتقا هم په تاریخي توګه مخې ته راولي۔په یونان کښې چې په دې خبره سوالونه پورته کېدل چې ښکلا څهٔ ده نو د دې مطلب هم دغه دے چې دغه وخت جمالیاتي ذوق خپل پوره سفر کړے او د انسان ئې پام دې راګرځولے ؤ چې د ژوند د مهمو مسلو په شان دا یو هم یوه مسله وګڼي۔ځکه افلاطون په خپل ریپلک کښې د دې نه پوره کار اخستے ؤ۔د افلاطون په خیال باندې دا موجودات ټول په خام صورت کښې موجود دي۔ مونږ چې څهٔ وینو څهٔ کوو دا په اصل کښې زمونږ په لاشعور کښې د مخکښې نه خوندي دي۔ دا موجودات په اصل کښې د یو اصل نقل دے۔ ځکه افلاطوفنون ته خاص توجو هم ځکه نهٔ ورکوله چې هغهٔ ګڼل چې فنون په حقیقت کښې مونږ د نقل نه نقل کوو کوم چې مناسب نهٔ ده۔ ولې د افلاطون سره په دغه موضوع باندې ارسطو خپل اختلاف څرګند کړے دے یاارسطو ئې په ضد تلے دے۔ د ارسطو په خیال باندې تمام فنون د حسن د احساس مظهر یا ترجماني ده ځکه ارسطو المیې ته ډېر زیات اهمیت ورکړےدے۔ په دې

حقله ثریا حسین لیکي:

"ارسطو کے نزدیک تخلیق استعداد اور ذہانت اور تخیل کی یکجا ہونے سے فن پیدا ہوتا ہے کہ فن کو اصل تصوے رہونا چاہیے۔ اور جس قدر وہ اصل کے مطابق ہو گا اتنا ہی جمالیاتی حظ زیادہ ہو گا اور انسان کی لطف اندوزی ممکن ہو سکے گی"[3]

د ارسطو په نزد تخلیقي استعداد او قابلیت تخیل چې کله یو شي نو فن په وجود کښې راځي ځکه دا د فن اصلي تصویر ګرځول غواړي او څومره چې اصل مطابق وي دومره به په کښې جمالیاتي خوند زیات وي د کومې نه به چې انسان خوند اخلي

د ارسطو او افلاطون په وخت کښې د حسن لټون په فنون کښې په باقاعده ډول اوشول ځکه د یونان د ډرامو نقادانو په دغه ډرامو کښې هم دا لټول چې دا به ښکلې هله وي چې څومره د حقیقت سره نزدې وي. خو ادب نه مخکښې چې مونږ په جمالیاتو جامع د پېژندنې بحث کوو نو په دې لفظونو کښې به ئې د پورته بحث په رڼا کښې کوو. په دې حقله پروفیسر شکیل الرحمان وائي

"جمالیات کا تعلق انسان اور اس کے سماج سے ہیں انسان کے حواس خمسہ سے ہیں اور اس کے شعور اور لاشعور سے ہے وہ عمر بھر حسن کی تلاش میں ہی مصروف رہا ہے خالق کاینات کا حسن ہو یاس سماجی زندگی کا۔ اپنی ذات کا حسن ہو یا دوسرے افراد کا، حیات وکائنات کا حسن ہو یا فطرت کے جلال و جمال کا زندگی کا حسن ہو یا موت کا فنون لطیفہ میں تو اس کے تجربے پیش ہوے ہیں۔ وہ "تری مورتی" یا نتراج، ونیز کا پیکر ہو یا بدھا مجسمہ، تاج محل، اجنتا اور الیورا ہو یا حافظ، کبیر اور غالب، ڈیواین کامیڈی، میگبتھ اور شاہنامہ فردوسی ہو عجمی یا غل آرٹ"[4]

د جمالیاتو تعلق د انسان د ټولنې سره او د هغهٔ د حواس خمسه سره دے او د دهٔ د لاشعور او شعور سره دے. دے ټول عمر د حسن په تلاش کښې مصروفه دے. د خالق کائنات حس یا دټولنیز ژوند، د خپل ذات حسن د یا نورو انسانانو، د حیات او کائنات حسن، یا د فطرت دجمال او جلال، د ژوند حسن یا د مرګ، د ټولو د پاره فنون لطیفو باندې تجربې کوي۔ تري مورتي، یا نتراج، د وینزپیکر، یا د بدها مجسمې، تاج محل، اجنتا، او الیور، کهٔ حافظ دے کهٔ کبیر او کهٔ غالب، کهٔ ډیواین کامیډي ، شاهنامه فردوسي وي او

کۀ عجمي یا غل ارتہ.

یعنې انسان د خپلې ټولنې سره منسلک چې کوم تګ کوي دے د خپل تخیل له لارې د حسن دغه اظهار کوي د دې باوجود چې دغه احسان مجسم نۀ شي بیانېدې او نۀ ئې وزن یا کوم میتړ معلومېږي۔ دغه احساس دټولو انسانانو دے د هر چا احساس د بل انسان نه بدل وي خو حسن په افاقیت هله بدل شي کله چې په یو فنون کښې دیو انسان احساس د ټولو انسانانو د معیار یا د احساس ترجمان وګرځي۔ په دې حواله کانټ وائي:

"کوئی چیز اگر حسین ہے تو اس کے حسن کا جواز ہمارے پاس نہیں ہیں، وہی چیز دوسروں کے لیے بھی حسین ہوتی ہے۔ کیونکہ انسانوں میں احساس کی سطح پر اشتراک پایا جاتا ہے اس صورت میں حسن سے حاصل ہونے والی مسرت کا دایرہ وسیع ہو کر افاقی حدود کو چوں لیتا ہے۔"[5]

کۀ یو څیز چرې ښکلے دے نو د دې د حسن جواز مونږ سره نشته ۔هم دغه څیز د نورو د پاره هم ښکلے دے۔ ځکه چې په انسانو کښې د احساس په بنیاد باندې اشتراک وي۔ په دې صورت کښې د حسن نه حاصل شوي خوند دغه دایره وسیع کړي او افاقي رنګونه په کښې شامل کړي۔

خوشحال خټک چې د پښتون قام د نابغانو سرخېل دے نو هسې نۀ دے د ژوند داسې کومه موضوع نشته چې هغه خوشحال خان خټک څېړلې نه وي یا ئې پرې خپله طبع ازمائي نۀ وي کړې بلکې د ژوند په ډېرو معاملاتو کښې خو ئې عبور لرلو۔ عن تر دې چې د دستار نامې کوم شل هنرونه او شل خصلتونه ئې یاد کړي دي دغه هغۀ صرف د نصیحت ترحده نۀ دي یاد کړي بلکې دغه ټول هنرونه او خصلتونه د هغۀ د شخصیت په ذاتي توګه باندې برخه وه۔ په یو وخت شهسوار، ښکاري، تُورزن، قلمکار، طبیب، اب باز، تیر انداز او نور ډېر صلاحیتونه ئې لرل چې تر ننه یوازې دا نۀ چې په پښتون قام کښې ثاني نۀ لري بلکې کۀ د خوشحال په یو خت دې دومره ګڼو خوبو ته وګورو دا خبره څرګندېږي چې په ټولې نړۍ کښې به ئې ثاني پېدا نۀ شي۔ د خوشحال خان خټک په دغه ګڼو خوبو کښې یو د جمالیاتو په اړه د هغۀ زیرک نظر هم دے په پښتو ادب کښې یو ځانګړے مقام لري۔ هغۀ د جمالیاتو په اړه په هره حواله باندې شعرونه وئیلي دي۔

د خدا ے ذات او افاقیت:

د خدا ے پاک په افاقي ګرځولو کښې دا وخت زما په خیال دوه نظریې یا فلسفې دي چې د هغې بنیادي مقصد د خدا ے ذات افاقي ګرځوي. یو تصوف د ے چې په کښې په بنیادي توګه باندې وحدت الوجود ے او د روماني تحریک د جذباتو د اظهار ازادي ده. خوشحال خان خټک په دغه دواړو حوالو په باندې د جمالیاتو له مخه د خدات ذات افاقي ګرځولے د ے. اګر چې د مذهب په افاقیت پورته بابونو کښې خبرې شوي دي خو دلته زۀ د جمالیاتو په اړه باندې خبره کومه نو ځکه به زما موضوع په یوه حواله تکرار وي. په اوله نظریه کښې کومه چې د تصوف ده د خدا ے پاک د ټولو کائناتو کُل ګڼلے کېږي او کائنات په خپله د دغه کُل جزونه دي. د ابن عربي دغه نظریه چې کله مخې ته راغله چې "همه اوست" نو په ټوله نړۍ کښې ټول کائنات د خدا ے پاک وجود وګڼلے شو. خوشحال خان خټک اګر چې په دا حواله باندې صوفي نه د ے او نه داسې د صوفیانو د کومې ډلې سره ئې تعلق د ے خو تر کومه چې د خدا ے پاک د ذات افاقیت خبره ده نو ما ووئیل چې هغۀ خپله شاعرۍ کښې هرې موضوع له ځا ے ورکړے د ے. ځکه د خدا ے پاک د ذات د افاقي ګرځولو د پاره ئې ډېره کمه وېنا په تصوف په برخه کړې ده خو زما خیال د ے چې ډېر په کوټلي انداز ئې کړې ده. بلکې زۀ چې کوم شعر د خوشحال راوړل غواړم په هغې باندې خو د شلمې صدۍ پښتون صوفي حمزه بابا پوره کتاب لیکلے د ے کوم چې په پښتو کښې چاپ د ے. لکه دا شعر چې:

"پـه هـر ځـۀ کښـې ننـداره د هغـه مـخ کـړم
چـې لـه ډېـر پېـدایۍ نـه نـا پدیـد شـو"[6]

خو دلته دا خبره هم ده چې په دې شعر کښې خوشحال د وحدت الوجود نه زیات اپروچ جمالیاتو لرلے د ے. ځکه نو غوره دا ده چې کله هم د دې شعر تشریح کېږي باید د جمالیات له مخه ئې اوشي نۀ چې د صوفي ایزم. ځکه چې د په دې شعر کښې خوشحال د په هر مخ کښې د کُل ننداره خو کوي په د جمالیاتو له مخه ئې کوي. لفظ "مخ " یادول دا دلیل د ے چې د خوشحال د ښکلو خلقو په معنی دا خبره کوي. ځکه چې کۀ د خوشحال خان خټک عام جاج په دې حواله واخستل شي نو دا خو څرګنده ده چې هغه صوفي نۀ ؤ خو د مینې او عشق له رویه د ښکلو د مخونو شېدا ؤ. ځکه ئې په دغه شعر کښې د ښکلو د دغه مخونو په

ننداره کښې د خدا ے د موندلو دعوےٰ کړې ده۔لکه وائي چې:

"د ښکلو د جمال په ننداره کښې مې خدا ے وموند
پـــټ نــۀ دي لـــه مجــازه حقيقـــت تـــه رســـېدل"[7]

د ښکلو د جمال ننداره د په خواس حمسه کښې د سترګو په ذريعه کېږي خوشحال چې د ښکلو ځيزونو د کتلو ذوق لرلو د هغې له مخه هغۀ ته دغه احساس د خدا ے پاک د شتون احساس ورکړے دے۔دغه احساس چې خوشحال ته شوے دے نو هغۀ په جار وئيلي دي چې:

"پــه ځــان او پــه جهــان کښــې مــا دوه ځيــزه دي اوښــکلي
پـه ځـان کښـې دواړه سـترګې پـه جهـان کښـې واړه ښـکلي"[8]

او ځکه زۀ په ډاډه زړۀ خوشحال صوفي نۀ تسليموم چې ګوندې د وحدت الوجود قايل ؤ بلکې د جمال يعنې د حسن شېدا او دغه حسن د هغه کُل مظهر دے۔اوس د خدا ے پاک د ذات د پاره ضروري نۀ ده چې يو څوک دې د مشاهدو نه تېر شي رياضتونه دې اوکړي نو ګوندې هغه به محسوس کړي۔ هغۀ ته داپروچ د پاره خوشحال د کائناتو ښکلا ته اپروچ کوي۔هم داسې لکه د افلاطون چې وئيل چې دا هر څۀ په حقيقت کښې د حقيقت نقل دے۔ خوشحال ئې نقل نۀ ګرځوي خو خوشحال ئې د ښکلا په وجه تسليموي چې يو افاقي رب داسې شته چې هغۀ د ټولو ښکلو خالق دے او زما د زړۀ درد هم د دۀ هغۀ له سببه دے۔دلته هم دغه ډول د خوشحال بل شعر هم په دليل کښې ږدم:

"عاشــقان چــې پــه ښــۀ مــخ کــړه کومــه مينــه
مګـــر خـــدا ے وينـــې د ښـــکلو پـــه جمـــال"[9]

د پورته شعرونو په رڼا کښې به څرګنده شوے وي چې خوشحال د رب کائنات ذات د افاقي تسليمولو د پاره د حسن نه کار اخلي۔ه

هم دغه رنګ ما د دې خبرو په سر کښې دوه نظريات ښودلي وو يو چې د خدا ے پاک د ذات د افاقي تسليمولو د پاره يوه د صوفيانو نظريه ده او بله په رومانټيسزم کښې شتون لري ۔ د رومانټيسزم له مخه انسان دې د خپلو جذباتو نه کار واخلي او د عقلي عارضي جوړو دايرو نه دې ووځي په دغه کښې يوه دايره د خدا ے هم ده چې وائي کۀ:

"اگر رومانیت مابعد الطبیعات پر یقین رکھتا ہے تو اس لیے کہ انسان کے دل میں جو خدا بیٹا ہے اس کے

ساتھ جڑی امید کبھی تم نہ جائے''[10]
دغه رنګه د مابعد الطبعیات سره د شامل د خدا ے تصور هم د ے چې د انقلاب پرانس نه پس کله پوهان کښېناستل او په دې خبره ئې فکر اوکړو چې د فرانس نه به دا خدا ے په نوم د مرګ ژوبلې دا رواج ختمول غواړي کوم چې د کیتولک او پروټسټنټ فرقو تر مېنځه وو. بلکې د خدا ے تصور د یو فرقې نه بلکې د پوره کائناتو خدا ے ګرځولے شو ے د ے. ځکه هغوي په افکارو کښې یو خوا رجوع دې ته اوکړه چې خدا ے د فطرت له مخه یاد کړي یعنې فنون دې د فطرت منظر نګاري ځکه کوي چې خدا ے د دې په ذریعه د یوې فرقې خدا ے نۀ وي. دغه ډول په رومانیت کښې دوېمه دوېمه خبره دا هم څرګنده ده چې د زړۀ او د خپلو جذباتو منل. کوم تصور چې ستا د خدا ے ستا په ذهن کښې د ے هغه په زور په خلقو نۀ مسلط کولو سره به هم د خدا ے ذات افاقي تصور شي. ځکه دغه پورتني شعرونه چې ما کوم د خوشحال نقل کړل هم دغه په رومانیت هم پوره خېژي په کوم کښې چې خدا ے پاک افاقي تصور شو ے د ے.

ځان خوښي او افاقیت:

په جمالیاتو کښې د خوابنۍ او ناخوښۍ په وخت د انسان ماحول، اب و هوا هم خپل کردار لوبوي. یعنې د ے چې د کومې ټولنې غړ ے هم وي په یوه نه یوه حواله به د خوښۍ په وخت باندې هغه طرف ته مایله وي. لکه څنګه چې ما د قام پرستۍ په باب کښې ووئیل چې په فطري توګه انسان خپل ځان ته مایله د ے او بیا د ځان سره نزدې چې څومره هم د دۀ د ژوند برخه ده هغې ته مایل د ے. ځکه نو کله چې د جمالیاتو څېړنه کېږي باید هم په دغه تناظر کښې دې اوشي چې انسان خپل ماحول ته مایله وګرځوي او دا په نفسیاتي توګه باندې ګرځي. لکه زۀ دلته د مثال په توګه باندې وایمه چې کۀ د یوې ښځې وړاندې سل ځوانان ودروې او په کښې د هغې زو ے هم ولاړ وي او دغه ښځې ته ووائې چې دې کوم ځوان ښکلے د ے دغه ښځه به خامخا خپل زو ے یادوي ولې چې زو ے د دې د ځان سره منسلک د ے. دغه رنګه مونږه وینو چې یا دا اورو چې لېلا ډېره بدرنګه یا توره وه خو د مجنون په نظر چې هغه څنګه په هغه معیار به د حُورې هم پوره ونۀ خېژي. دغه رنګ لکه څنګه چې مونږ وئیلي دي چې د حسن ادراک د خواص حمسه په ذریعه کېږي نو دلته دغه خواص

حمسه هم د ماحول نه رنګ اخلي. لکه د مثال په توګه په پښتنه معاشره کښې تر ټولو زيات فارامے چرګ په شوق خوړلے کېږي او دا زۀ د ژبې د ذايقې له لوري د ښائست معيار ګرځومه. البته په چين کښې سپے او شمشتۍ په زيات مقدار کښې خوړلې کېږي هلته د ښائست معيار هم دغه دے. خو زما دا خيال هم دے چې په يوه معاشره کښې به د سپي د خوراک نه کرکه کېږي چې بدرنګي ده او په بله کښې به د چرګ نه کېږي چې بدرنګي ده، دغه رنګ د انسانانو د ښائست د معيار هم دے چې د افريقې ښکلې ښځه په مشرق کښې بدرنګه ګڼلې شي او د چين چيته ښځه شايد په افريقه کښې ګڼلې شي. دغه د اوازونو او نورو مثالونه هم دي چې انسان په کښې د ځان او د ځان سره منسلک ماحول ته مايله وي. کۀ وکتلې شي شې د نړۍ په کوم ګُوټ کښې چې هم شاعر وي هغه د خپلې خاورې خپل وطن او دغسې د ځان سره منسلک هره هغه څيز په داسې ډول په جمالياتي انداز کښې ستايي چې ګوندې د دې نه بل څيز غوره نشته. ځکه چې دغه د دۀ د فطرت وترلے شي او د دۀ فطرت سره تړلے يو څيز کۀ هر رنګه وي هغه د دۀ د پاره غوره وي. پېغمبرپاک چې د مکې ښار په ټولو ښارونو کښې غوره ګرځوۀ دې سره د هغۀ فطري تړون ؤ. کۀ چرې په سنت طريقه کښې دغه عمل راوستې شي نو د عام مسلمان د پاره مکه غوره ګرځول به شايد سنت نۀ وي بلکې د دې نه مطلب خپلې خاورې سره مينه سنت دے. بل خوا کۀ د مکې نه د پېغمبرپاک صلي الله عليه وسلم سره تړلے عقيدت او د اسلامي اثارو عقيدت لر کړے شي نو زما خيال دے چې په ښارونو کښې به تر ټولو بدرنګه ښار وي. ځکه چې هلته صرف شګې دي رېږونه دي شن بوټے نشته او ټول کال سخته ګرمي وي. بل خوا د دنيا داسې ځايونه هم شته چې هلته د کال هر يو موسم موجود وي او هغه بۀ ښېخي د جنت نظاره پېش کوي خو ولې د پښتو متل دے "خپل وطن هر چاته کشمير دے" د دپورته دلايلو په رڼا کښې دا خبره څرګندېږي چې د ځان سره منسلک خپل حسن ستايل فطري عمل دے او دغه فطري عمل په خپله افاقيت دے. د دنيا لويو لويو فلسفيانو او دانشورانو چې خپلې خاورې ته په کوم نظر کتلي دي هغه ښېخي د ستايلو دي. بلکې د رسول حمزه توف کتاب زما داغستان چې هغۀ په کوم ظرز ليکلے دے هغه خو لوستونکي ته دا احساس ورکوي چې داغستان د جنت برخه ده. ځکه خوشحال په دا حواله ډېر په ښائسته انداز خپل جمالياتي نظر په افاقي رنګ کښې پېش کړے دے چې:

"د وطـــــــن مينـــــــه اے جانـــــــه
راپيـــــــدا ده لـــــــه ايمانـــــــه
هغـــــه ملـــــــک د زړهٔ ارمـــــــان دي
چـــې پـــه کښـــې دې څـــو يـــاران دي
کـــهٔ ئـــې ســـپي وينـــې پـــه ســـترګو
هـــم ئـــې ځـــاے کـــوي پـــه ســـترګو
نـــــهٔ خپـــــل وطـــــن ښـــارونه
نـــــهٔ د بـــــل وطـــــن ګلونـــــه
نـــــهٔ د خپـــــل ديـــــار پلوســـــې
نـــــهٔ د بـــــل ديـــــار نلغوســـــې
نـــــهٔ کارغـــــهٔ د خپلـــــې زمکـــــې
نـــــهٔ شـــــاهين د بلـــــې زمکـــــې"[11]

دغه رنګه خوشحال خان خټک د پښتونخوا وطن يوه يوه سيمه ستائلې ده د خپل وطن کاڼي بوټي او خاورې ئې لعلونه ګرځولي دي. د دې وطن ښائست په ډېر موضون انداز کښې په ګوته کړے دے کوم هر څو کهٔ د خوشحال قامي ښائست ستايل کېدے شي خو لکه ما ووې چې انسان ځانته مايله دے په دغه رنګ په هر وګړي او هر شاعر زمه واري ګرځي چې خپل وطن ، خپلې خاورې او خپل چاپېرچل سره مينه ولري هم دغه د کائناتو د بقا راز دے ولې چې خداے پاک هر څيز ښکلے پيدا کړے دے هر انسان ئې د يو چاپېرچل ذمه وار ګرځولے دے کهٔ دهٔ دغه خپل چاپېرچل سره مينه ونه کړه دا داسې دے چې لکه دے هډو پيدا دے نهٔ دے. خوشحال هم په دا حواله د خپلو پښتنو جونو صفتونه کړي دي دغه صفتونه به شايد چې په يوه حواله د پښتونولۍ په سبب ځنې خلقو ته ښهٔ نهٔ وي لګېدلي خو خوشحال نابغه انسان ؤ هغهٔ ته دا پته وه چې يو وخت به راځي چې دا شعرونه به په نړيوال معيار کښې د پښتنو د ښائستونو ترجماني کوي.

"چـې د بـاغ سـروې ئـې پسـت تـر قامـت دي
پښـتنې پـه قامـت سـترې نـهٔ دي څـهٔ دي"12
"ښـــکلي کـــهٔ ډېـــر دي پـــه قنـــدهار کښـــې

یـا پـه کشـمیر کښـې یـا پـه فرخـار کښـې
لکـــــه دا ښــــکلي د پېښـــــور دي
هســې بـه نـهٔ وي پـه هـېڅ دیـار کښـې"13

"کـهٔ پـه حسـن د کشـمیر خوبـان اوسـار دي
یــــا د چـــین یـــا چین یـــا د تاتـــار دي
پښـتني جونـه چـې مـا پـه سترګو ځیـر کـړې
هغــه ګــل واړه خجــل د دوي تــر کــار دي"14

"پښـتني جونـه چـې مـا پـه سترګو ځیـر کـړې
څـوک چـې ترکـې د ختـا سـتائي خطـا دي"15

"کــــهٔ پـــه هنـــد کښـــې نشـــته ســـپینه
هوســــــۍ ســـــترګې مـــــاه جبینـــــه
خدایــــه تـــــهٔ و ماتـــــه راکـــــړې
یـــــــوه ســـــــبزه نمکینـــــــه"16

" ادم خېلــې افریــدۍ دي ســرې او ســپینې
پـه کښـې شـته د ے ښائسـته پـه رنـګ رنګینې
غټـې سـترګې لـوئي بانـهٔ فراخـه وروځـې
شـــکر لبـــې ګـــل رخســـارې مـــه جبینـــې"17

دغه رنګ د پښتونخوا د غرونو او سیندونو مشاهده ئې هم په جمالیاتي ذوق باندې کړې ده.

"ګـــل شـــوې د خـــوړې د بـــڼ پلوســـې
خوشـــحاله ولـــې بـــې ګشـــته اوســـې

ګشـــت د ګلونـــو ښـــکار د بـــازونو کــړه
چـــې کـــور تـــه ډېـــرې خوښـــې يوســـې"[18]

"ســوات مــې واړه لکــه پايــه کــړو ســر تــر پايــه
خبـــردار ئـــې شـــوم لـــه هـــره هـــره ځايـــه
هندوســـتان وتـــه تـــور غـــر لـــري بـــدغا شـــي
ورخاتـــۀ پـــرې د لښـــکرو پـــه غوغـــا شـــي
تـــر کابـــل نـــه ئـــې هـــوا د اوړي ښـــۀ ده
د کابـــــل هـــــوا خـــــوږه د دۀ ترهـــــه ده
پــه هــوا کښــې د کشــمير پــه اب و رنــګ دے
حيــف دا چــې کشــمير ارت دے ســوات تنــګ دے[19]

"د لنــــــډي اوبـــــۀ سلســــــالے
د حيــــــات د اوبــــــو ســـــــيالے
د نبـــــاتو نـــــه خـــــوږې دي
د فـــــرات تـــــر اوبـــــو ښـــــې دي"[20]

د پورته شعرونو په رڼا کښې په ما دا سوال پورته کېدے شي چې دا خوشحال خان خټک خپله سيمه ياده کړې ده نو د دې د جمالياتو د افاقيت سره څۀ تعلق دے او زما ختماً جواب دغه دے چې جمالياتي ذوق د ټولو انسانانو وي او هر انسان د ځان خوښې قايل دے د دغه ځان خوښې سره سم د ځـان سره منسلک چاپېرچل پـــه يو نـــه حالت کښې د دۀ پـــه ذمه وارۍ وي۔ ځکه نو په دغه ډول ښائست څرګندول کوم چې د ارتقا سبب ګرځي په خپله خپل ځان کښې يو افاقيت دے۔ خوشحال چې د هند او افغانستان په زمکه ګرځېدلې سړے ؤ۔ هغه چې هر چرته تلے دے د پښتنې د وجود او پښتنه خاوره ئې ستايلې ده ۔ اګر چې خديجه فېروز الدين ئې دغه عمل غندلے دے چې ګوندې خوشحال جانبداره پاتې شوې دے۔ خو هغې د دا مشاهده شايد نۀ وي کړې چې حسن خو احساس او جذبات دي د دې د کله هم پېمانې نۀ وي۔ ځکه نو خوشحال خان خټک چې په قېد کښې هم وۀ د خپلو پښتنو جونو

ارمان ئې کړے دے.

"پښــتنې جونــه دې زلفــې بــاد تــه نيســي
چــې هــوا ئــې بــوئې راوړي و رتنبــور تــه"[21]

جلال او افاقيت:

جمال او جلال دوه لازم ملزوم جزونه دي. البته په دا حواله چې ما څومره هم د جمالياتو کتابونه ولوستل يو چا هم په جمال او جلال باندې په زړۀ پورې وېنه نۀ ده کړې چې ګوندې په دواړو کښې فرق څۀ دے. ځکه نو دلته د زۀ د تاثراتي تنقيد په توګه باندې بغېر د څۀ حوالې خپله رايه څرګندومه. جمال په عمومي توګه هر هغه حسن ته وئيل شي چې نزاکت په ځان کښې ولري او جلال هغه حسن ته وئيلے شي چې د نزاکت په ضد دروند والے يا شان او شوکت ولري. البته اصطلاحي دواړه لفظونه مذکر دي. ځکه نو دلته دا وئيل هم سمے نه خوري چې ګوندې يو د مؤنث په توګه کار ورکوي او بل د مذکر په توګه. دغسې دا خبره هم مهم ده چې جلال هر هغه حسن ته وئيلے شي چې په احساس کښې ويره پېدا کوي. لکه د مثال په توګه جنګ کۀ هر څو بدي ده خو په دننه په انسان کښې د دې د ليدو ځنې خواهش وي. هر څوک جنګ نۀ غواړي خو ډېر څوک د جنګ تماشه غواړي. دغسې مار يا شرمخ ليدل د حسن ذوق دے خو د دې د ليدو د پاره انسان ويره هم محسوسوي په ځان کښې. د جمال او جلال په پېژندنه کښې کۀ د دلته د حوالې په توګه باندې د ډاکټر خالق زيات شعر راوړمه نو ډېر به غوره وي ډاکټر خالق زيار وائي چې:

"تــۀ ښائســته ئــې زۀ پښــتون يــم دا پــوره ده
پــه دنيــا کښــې خــو جمــال دے يــا جــلال دے"[22]

د جلال د افاقيت د پاره خوشحال خان ختک د بشپړه سرې پوره کردار وړاندې کړے دے چې هغه د ننګيال، تورزن، جنګيالي، فرهنګيالي، باز، شاهين او زمري غوندې نومونو باندې ياد شوے دے او د دې نه غوره د جلال نمونه نوره نۀ تر لاسه کېږي.

"د زمريــــو مړنتـــوب پـــه لښـــکر نـــه دے

مــړ ئې هــر کلـه يـوازې پــه خپـل ځـان شـي«[23]

»مســـتجاب مومنـــد کـــۀ چرګـــه د مغـــل ده
زۀ خوشحال خټک خو باز يم ځـا ے مې غـر«[24]

»پـــه جهـــان د ننګيـــالي دي دا دوه کـــاره
يـا بـه وخـوري ککـرۍ يـا بـه کـامران شـي«[25]

حوالې

1: قاضی جمال حسین، جمالیات اور اردو شاعری، عکس پرنٹرز،۲۰۱۹، ص ۱۳
2: ول ڈیورنٹ، تہذیب کی کہانی، مترم عمیر بٹ، کتاب گھر پریس لاہور، ۲۰۰۳، ص ۹۱
3: ثریا حسین کوثر، ڈاکٹر۔ جمالیات اور اردو ادب، پبلیکیشن ڈوے ژن علی گڑھ، ۱۹۷۹، ص ۲۰
4: شکیل الرحمان پروفیسر، جمالیات، نیشنل بک فاونڈیشن، جولائی ۲۰۱۹، ص ۶۳
5: کانٹ کے افکار، مترجم قاضی جاوے د، فکشن ہاوس لاہور، ۲۰۱۱، ص ۴۵
6: د خوشحال بابا کلیات، مقدمه، ترتیب او تدوین یارمحمد مغموم خټک، یونیورسټي بک ابجنسي پېښور، ۲۰۱۲، مخ ۴، ۲۵۴
7: هم دا کتاب مخ، ۱۰۴
8: هم دا کتاب مخ ۱۲
9: هم دا کتاب، مخ ۹
10: عدیل اختر، رومانیت کا تصور مابعد الطبیعات، برقی پریس لاہور، ۲۰۱۹، ص ۴
11: د خوشحال غوره نمونې، داود خاځئ، زیب ارټ محله جنګي پېښور، ۲۰۰۹، ص ۲۲
12: هم دا کتاب، مخ ۵۴
13: د خوشحال بابا کلیات، مقدمه، ترتیب او تدوین یارمحمد مغموم خټک، مخ ۴۴۴
14: هم دا اثر
15: ارمغان خوشحال، مقدمه سید الرسول رسا، یونیورسټي بک ایجنسي پېښور، ۲۰۰۹ء، مخ ۱۲۷
16: دا کتب، مخ ۱۱۰
17: هم دا کتاب، مخ ۵۳۷
18: هم دا کتاب مخ ۴۵
19: هم دا کتاب مخ ۴۰۱

[20]: هم دا کتاب، مخ ۴۲۳
[21]: هم دا کتاب ، مخ ۳۸۱
[22]: خالق زیار، میاشتنۍ پاخون، جون ۲۰۱۰ء، ص ۴۱
[23]: ارمغان خوشحال، مقدمه سېد الرسول رسا ، مخ ۳۴۵
[24]:: هم دا کتاب مخ ۵۳۲
[25]: هم دا کتاب، مخ ۳۲۱

Refrences

1. Qazi Jamal Hussain, Jamalyat our urdo Shairy, aks printers 2019, p13
2. Weldurant, Tahzeeb ki Kahani, Mutarjim Umair Batt, Kitab Ghar press Lahore, 2003, P91
3. Sureya Hussain, Jamalyat aur Urdo adab, Ali Gharh, 1979, p20
4. Shakil Rahman, Jamalyat, Natinal book foundation, 2019, 63
5. Qazi Javed, Kant k afkar, Fiction House Lahore, 2011, p45
6. Da Khushal Kulyat, Muqadima Tarteb aw tdween Yar Muhammad Maghmom, University book agency, 2016, p645
7. Same Book, p104
8. Same Book, p16
9. Same Book, p19
10. Adil Akhtar, Romanyat ka tasawr, Baqi Press, 2019. P4
11. Dawood Zazai, da Khushal Ghawra namony, Zaib Art Mahla Jangi, 2009.
12. Same Book, P45
13. Khushal Khan Khattak, Da Khushal Kulyat, Muqadima Tarteb aw tdween Yar Muhammad Maghmom, University book agency, 2016, p444
14. Same Book, P45
15. Armaghan Khushal, moqadma Syed Rasool Rasa,University Book agency Pekhawar,2009,makh 167.
16. Same Book, P92
17. Same Book, P435
18. Same Book, P473
19. Same Book, P45
20. Same Book, P45
21. Same Book, P423
22. Khaliq Ziyar,Miyastany Pasoon,June 2010 makh,41

23. Armaghan Khushal, moqadma Syed Rasool Rasa,University Book agency Pekhawar,2009,makh 345.
24. Same Book, P532.
25. Same Book, P321.